

הרב ישראל דגדגוביץ

ראש בית המדרש 'באר האבות'

מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערך יצ"ו

נסי ההצלה של דתן ואבירם

דתן ואבירם - האחים שהיו גם גיסים - שורדים באופן ניסי את המגיפה של מכת חושך שהשמידה את רובו המוחלט של כלל ישראל! ילד צעיר, שנה קודם פטירתו, שאל את אביו, רב העיר קיטוב, לפשר הדבר והוא כותב על כך: "ובאמת יפה שאל - וחופשתי במפרשים ולא מצאתי מי שנתעורר בזה" אך האמת שהעניין נידון בספרי הראשונים והאחרונים! דיון זה הוא הציר עליו נסובב את מבטנו לעבר סיפור חייהם הטראגי של צמד מחרחרי הריב, אשר לזכותם רשומים גם מעשי מסירות-נפש לכלל ישראל! והם גם זכו שים-סוף

יחזור ויבקע במיוחד עבורם!
אה"ח 1234567 אוצר החכמה

ההיסטוריא

"דתן ואבירם" הם בעלי המחלוקת ומחרחרי הריב הידועים ביותר בעם ישראל. לא הכל יודעים כי מלבד היות דתן ואבירם אחים מאב (בהיותם בני אליאב, בן ראובן, בן יעקב אבינו), הם גם היו גיסים (לאבירם הייתה אחות מאם: שלומית בת דברי, והיא הייתה נשואה לדותן). ואף קטמתם הראשונה של דתן ואבירם, היא הקטמה המתועדת בדברי הפסוק (שמות ב יג): "וַהֲנִי שְׁנֵי אֲנָשִׁים עֹבְרִים נָצִים", הייתה על רצונו של דתן לגרש את אשתו שלומית (ילקוט ראובני, פרשת שמות), ובשל כך הרים דתן את ידו להכות את אבירם (תרגום יונתן, שם). צמד אחים אלו מלווים את ההיסטוריא של בני ישראל, עוד מהזמן של טרם יציאת ישראל ממצרים ועד למיתתם המשונה כשהאדמה פתחה את פיה במחלוקת קורח ועדתו, בה הם היו מראשי המדברים בה' ובמשה עבדו.

במאמרינו זה נעסוק בכמה מתחנות חייהם הראשונות של דתן ואבירם, מני אז נודע שמם ועד זמן קריעת ים סוף, ועד בכלל (כשמכאן ואילך הוא עניין למאמר בפני עצמו), כשציר הדברים יסוב על נסי ההצלה הפלאיים שחוו דתן ואבירם, כשבמהלך ליבון הסיבות שהביאו לכך יתבררו עוד כהנה וכהנה פרטים מעניינים אודות מעלליהם, בהם, למרבה הפלא, גם דברים חיוביים בהחלט.

המגיפה הגדולה ביותר

דומה שמאז אברהם אבינו, אבי האומה היהודית, ועד עצם היום הזה, לא חווה עם ישראל צמצום אנושי כה משמעותי כמו שהיה בזמן מכת חושך בארץ מצרים! רק בעת היציאה ממצרים מרמזת לנו התורה על המגפה ההמונית שהייתה בקרב בני ישראל לפני היציאה ממצרים, וכמו שנאמר (שמות יג יח): "וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", ופירש רש"י: "'חמושים' - אחד מחמשה יצאו, וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה".

חשבון פשוט מעלה שעם ישראל הכיל טרם היציאה ממצרים: שלוש מיליון איש! זאת מבלי לחשב את הטף והנשים. מתוך זה עלו ממצרים רק שש מאות אלף איש! מתוך כל חמשה אנשים מתו ארבעה!

מקור הדברים הוא במכילתא, ושם ישנם שיטות מחמירות יותר: "יש אומרים אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות". לשיטות אלו, הנתונים הופכים להיות נוראים בהרבה: לשיטה שעלה רק אחד מחמשים - הכיל עם ישראל: שלושים מיליון איש! ומתוך כל חמשים איש מתו ארבעים ותשע! לשיטה שעלה רק אחד מחמש מאות - הכיל עם ישראל: שלוש מאות מיליון איש! ומתוך כל חמש-מאות איש נשאר רק אדם אחד בחיים.

לא זו בלבד. במכילתא שם הובאה שיטה נוספת: אחד מחמשת אלפים נותר בחיים, ואילו במסכת סנהדרין (ק"א א) אמרו שלא יצאו ממצרים אלא שניים לשש מאות אלף. מדובר איפוא במספרים מבהילים לחלוטין: מתוך שלוש מיליארד! או מאה ושמונים מיליארד! לא נותרו בחיים אלא שש-מאות אלף איש.

הרשעים שסירבו לצאת

מי היו אלו מתי המספר שזכו להשאיר בחיים ולהנצל מהמגפה ההמונית. אלו הצדיקים שרצו להיגאל ולצאת ממצרים! אולם הרשעים שסירבו לצאת ממצרים - מתו בימי מכת חושך. וכך כותב רש"י (שמות י כב):

"ולמה הביא עליהם חושך. שהיו בישראל באותו הדור רשעים, ולא היו רוצים לצאת, ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הן לוקין כמונו".

ומקור הדברים מצוי בדברי המדרש (שמות רבה, יד ג):

"חושך למה הביא עליהן, יתברך שמו של הקב"ה שאין לפניו משוא פנים והוא חוקר לב ובוחן כליות, לפי שהיו פושעים בישראל שחיה להן פטרונין מן המצריים והיה להן שם עושר וכבוד ולא היו רוצים לצאת. אמר הקב"ה: אם אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו, יאמרו המצריים כשם שעבר עלינו כך עבר עליהן. לפיכך הביא על המצריים את החושך שלשת ימים, כדי שיהיו קוברים מתייהם ולא יהיו רואין אותן שונאיהם ויהיו משבחין להקב"ה על כך".

כיצד ניצלו דתן ואבירם

מעתה, מתבקשת איפוא קושיא פשוטה וברורה: כיצד יתכן שדתן ואבירם, שני הרשעים הנצחיים; אלו שלא חדלו להמריד ולהרשע, נותרו בחיים יחד עם המיעוט שבמיעוט מכלל ישראל, כשלכאורה ראוי היה כי הנפש החוטאת היא תמות ודתן ואבירם יהיו מתוך המתים יחד עם שאר הרשעים במכת חושך.

מבט מעמיק יותר ירחיב את שאלה זו גם אל עבר האמור ב'הגדה של פסח', בתשובה ^{ההפסדה} אותה אומרים לרשע: "אילו היה שם - לא היה נגאל", וכפי שפירשוהו רבותינו הראשונים את הסיבה שהרשע לא היה נגאל ^{אוצר החכמה} ממצרים - לפי שהיה מת בימי האפילה (רוקח, רשב"ץ ושכלי הלקט. והוא ע"פ דברי המכילתא, פרשת בא).

ולכאורה כיצד יכולים אנו לומר כך בבטחון מלא, שאילו היה הרשע במצרים הוא לא היה נגאל, והרי צריכים אנו לשאת קל וחומר מדתן ואבירים, שלמרות היותם רשעים מופלגים, מכל מקום לא מתו במכת חושך. ומשכך, מהיכי תיתי שלא יטען הרשע, איתו אנו מתדיינים בהגדה של פסח, ויענה תשובה ניצחת שאף אילו הוא היה במצרים היה נגאל ויוצא לחירות בדיוק כמו אותם הרשעים שניצלו ויצאו ממצרים.

דתן ואבירים לא יצאו ממצרים יחד עם כל בני ישראל

הפלא הגדול על גס הצלתם של דתן ואבירים מתעצם כשאנו מתוודעים לשיטה הסוברת שלא זו בלבד שדתן ואבירים לא רצו לצאת ממצרים אלא שגם בפועל הם נשארו במצרים. וכשכל בני ישראל יצאו ממצרים ביד רמה - נותרו דתן ואבירים מאחור. כך שדתן ואבירים התאימו היטב לסיווג של הרשעים שהיו אמורים למות בימי האפילה, בכך שהם סרבו לצאת ממצרים, ולמרות הכל, הם היו יחידי הסגולה שנותרו בחיים.

לא זו אף זו: ישנה שיטה הסוברת כי בקריעת ים סוף לא היו דתן ואבירים יחד עם בני ישראל. אולם הם בכל זאת ניצלו: ים סוף חזר ונבקע פעם נוספת עבור רשעים אלו!

ישמעו אוזנו מה שפינו מדבר: דתן ואבירים, הרשעים ובעלי המחלוקת, סרבו לצאת ממצרים - ובכל זאת נותרו בחיים במגיפת ימי האפילה; הם לא היו בקריעת ים סוף - והים חזר ונבקע בפניהם. עד כדי כך... הפלא מתעצם איפוא עשרת מונים.

ומקור הדברים לחידושים אלו הוא במה שנאמר (שמות יד ג): "וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִּים הֵם בְּאַרְצָן סָנַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר".

בפשטות, אין כוונת הפסוק שפרעה אמר 'לבני ישראל', שהרי בני ישראל כבר לא היו במצרים, אלא שפרעה אמר למצריים 'על בני ישראל'. אולם בתרגום יונתן בן עוזיאל על אתר מובא כי הדברים כפשוטם, ופרעה דיבר עם אלו מבני ישראל שנותרו במצרים:

"וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ לְדָתָן וְלָאֲבִירָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמִשְׁתִּירוּן בְּמִצְרַיִם מְטַרְפִּין הֵינֵן עִמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא טָרַד עֲלֵיהוֹן טַעוֹת צַפּוֹן נִגְדִי דְּמִדְבָּרָא".

וכך תרגם ב'כתר יונתן':

"וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ לְדָתָן וְלָאֲבִירָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנִשְׁאָרוּ בְּמִצְרַיִם: מְטוֹרְפִים הֵם עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצָן, סָנַר עֲלֵיהֶם אֲלִיל צַפּוֹן - מִנְהִיג [שׁוֹפֵט] שֶׁל הַמִּדְבָּר".

[1234567]

יודעים ^{אזרי"ה} ^{אוצר החכמה} ^{מצטרפים} דתן ואבירם נותרו במצרים. אך עדיין אין אנו יודעים באיזה שלב ^{אוצר החכמה} ^{מצטרפים} דתן ואבירם לבני ישראל וחוצים את הים. יש על כך כמה שיטות ונסדרם כאן.

נקדים ונאמר כי אכן יש המעמיסים בדברי התרגום שלמעשה דתן ואבירם יצאו ממצרים יחד עם כל בני ישראל.

וכך אמר הרה"ק רבי מנחם מענדל מרימנוב "בסעודת ליל שבת שביעי של פסח", וכמובא בספרו 'מנחם ציון' (פרשת בשלח)

"**ואמר** פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ וגו'. בתרגום יונתן בן עוזיאל תירץ הדקדוק דכתיב 'לבני' ולא כתיב 'על בני', וכתב שאמר כך לדתן ואבירם. ולפי זה משמע שדתן ואבירם נשארו במצרים. ולחלן הוא אומר (שמות יד יב) 'הלא זה הדבר אשר דברנו אליך חדל ממנו' וגו', ופירש דקאי נמי על דתן ואבירם, וא"כ דבריו סותרין זה את זה.

וביאור הענין דידוע שדתן ואבירם היו דלטורין וספרו לפני פרעה את כל דברי משה (ילקו"ש פ"ב רמז קסז), וכששמע פרעה שמשה אמר לישראל מפי הגבורה כי ביד חזקה יגרשם מארצו, הקשה את לבו למאן לשלחם, ואולם דבר ה' יקום לעולם, ואחר עשר מכות בהרוג ה' כל בכור ויקם פרעה לילה ותחזק מצרים על העם לגרשם בחזקה, אבל הקב"ה כבר הכניח לישראל להוציאם ביד רמה, על כן צוה להם 'לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר', וגם בהיות הבוקר עדיין לא הלכו, שהוצרכו להשאיל להם כלי כסף וזהב עד אחר חצות בעצם היום הזה, ועיכוב יציאתם היה תמוה בעיני פרעה כי אותה היו מבקשים, ועל כן היה סבור שנבוכים הם ואינם יכולין לצאת, ובנתיים היו דתן ואבירם יוצאים ונכנסים בבית פרעה ואמר להם שהישראל נבוכים בארץ, ואח"כ בצאת ישראל ממצרים יצאו דתן ואבירם עמם, ופרעה לא הרגיש כלל שסבור שמסבין בשווקין וברחובות בכל ארץ מצרים שאינם יכולין לצאת, עד שהוגד לו באמת כי ברח העם, היה סבור שמדעת ישראל עשו כך שעשו קנוניא עם דתן ואבירם להטעותו, ולפי זה שני הכתובים מכוונים שדתן ואבירם הם שפרעה דבר אליהם נבוכים הם וגו', והם המדברים אל משה על הים, הוא הדבר אשר דברנו וגו'".

אולם יש הסבורים כי דתן ואבירם רדפו יחד עם פרעה אחרי בני ישראל! רק ברגע האחרון והמכריע עזבו דתן ואבירם את המצריים והצטרפו אל בני ישראל בחציית הים.

וכך כתב הרה"ק רבי יהודא לייב מאוסטרהא, בחידושו הגדפסים בסוף ספר 'רב ייבי' לבנו הרה"ק רבי יעקב יוסף מאוסטרהא, בשמו של הרה"ק רבי נטע - המוכיח מדובנא (על זהותו העלומה - ראה מה שכתב הגרי"י ווייס בקובץ 'ישורון' גליון כב עמוד תתנה) אשר פירש בכך את דברי המדרש:

"בשם הרב המוכיח המופלג מוהר"ר נטע מק"ק דובנא, בפסוק (שמות יד כט) 'ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חומה מימינם ומשמאלם', ובמדרש (מכילתא בשלח ו), 'חומה' לשון 'חמה' בלא וי"ו, שנתמלא חמה על ישראל. והקשה, למה לא רמז הכתוב לעיל בפסוק (שם כב) 'ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם', וכתוב שם 'חומה' בוי"ו. ותירץ הוא זל"ה במה דאיתא בתרגום (יונתן) על פסוק 'ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר' שפרעה אמר לבני ישראל הנותרים במצרים, והם דתן ואבירם. וצריכים אנו לומר כשרדה פרעה אחר ישראל גם הם הלכו אצל כל ישראל לעבור הים דהא חזינן דהיו במדבר, ומה שאומר בבאן 'חמה' בלא וי"ו קאי על אלו בני ישראל דהיינו דתן ואבירם, ומה שאמר למעלה 'והמים להם חומה' קאי על ישראל, וק"ל".

וכדבריו אלו כבר כתב רבינו מנחם ב"ר שלמה, שפעל באיטאליא בסביבות שנת ד"א תת"ק, בספרו המדרשי 'שכל טוב' (פרשת בשלח):

"ורבותינו דרשו 'ואמר פרעה לבני ישראל' לדתן ולאבירם שנשארו במצרים, ובאו עם פרעה ואח"כ כשראו הים נבקע לבני ישראל מיד תהו בלבם ונתערבו עם אחיהם בני ישראל"

אולם יש הסבורים, והם מצטטים זאת בשם חז"ל, כי דתן ואבירם זכו כי הים נבקע ¹²³⁴⁵⁶⁷ פעם נוספת במיוחד עבורם! וכך כותב הרה"ק רבי חיים ממשערנאוויץ בספרו 'באר מים חיים' בפרשת בשלח (שמות יד כט):

"ובני ישראל הלכו ביבשה וגו'. מיעוט רבים שנים, לומר כי על שנים מישראל לבד נקדע הים, והם דתן ואבירם שאמרו חז"ל שנשארו ונקדע הים עליהם".

והוא חוזר ושונה זאת בפרשת קורח (במדבר טז יג)

"ועל כן סיימו 'גם השתרר' פירוש כי השררה שייך גם אלינו, והוא על דרך מאמר חז"ל שעליהם לבד נבקע הים אחרי צאת ישראל ממנו שהם איחרו לבוא עבור רשעתם ונבקע בשבילם, שלזה יאמר הכתוב 'כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וגו' ובני ישראל הלכו ביבשה' וגו', פירוש, גם אחר שכבר בא סוס פרעה בים הלכו בני ישראל ביבשה והם דתן ואבירם שנבקע עבורם.

ועל כן חשבו החטאים האלה בנפשותם כי חשיבתם גרם זאת. ועל כן אמרו כי גם להם מגיע השררה ולא אמרו בלבבם כי חסד מאת אלהים הוא והקב"ה חפץ לקדש שמו בעולם בפלאי פלאים לעיני כל מצרים".

לשיטה זו, שכאמור מצוטטת בשם חז"ל, דתן ואבירם לא עברו יחד עם בני ישראל את הים, שכן באותו הזמן הם עדיין היו יחד עם פרעה, ובכל זאת הם זכו לנס ויצא דופן: ים סוף חזר ונבקע בפניהם!

הקושיא מתעצמת איפוא כהנה וכהנה: על שום מה זכו דתן ואבירם לשרשרת של ניסים, הן בכך שהצליחו לשרוד את המגיפה של ימי האפילה, והן בכך שים סוף חזר ונבקע במיוחד עבורם.

אוצר החכמה:

המבלי אין קברים במצרים

אגב, בעל 'באר מים חיים' כותב כאן שדתן ואבירם התהללו בכך שהים נבקע בפניהם, עד כדי כך שסברו כי גם מיוחד זה מוכיח כי להם ראוייה ומתאימה השררה על כלל ישראל.

ויש להוסיף על דבריו ולומר שגאוותם הסרוחה של דתן ואבירם כבר באה להם מהגם הראשון אותו חוו, כשניצלו מהמוות במכת חושך, והיה זה להם לאות ולסימן כי הם צודקים במלחמתם נגד משה רבינו.

וחשבתי בדרך רמז לפרש בזה מקרא שכתוב (שמות יד יא): **"וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה הַמֶּבְלִי אֲהִי"ח**¹²³⁴⁵⁶⁷ **אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר מֵה זֹאת עָשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם"**. וכבר העירו המפרשים: מהו זה שדברו עם משה במליצות לשון ובדברי חידודים. אלא שכבר אמרו חז"ל (השוה: רש"י שמות ה כא-כב, יד כב; מדרש הגדול פר' קרח) שדברים אלו אמרו דתן ואבירם. ונראה אם כן שבכך באו דתן ואבירם לרמוז את צדקת דבריהם ומענותיהם כלפי משה, באומרים כי אילו אכן אין הם צדיקים ואין הם צודקים בדבריהם - כיצד ניצלו מאותם קברים במצרים, אלא ודאי שלא היה למשה להוציאם ממצרים.

'נשאלתי בליל פסח שנה זו, שנת תרנ"א'

נשתמרה בדינו עדות של אב על בנו הקטן, ילד בגיל תשע, שעסק בקושיות אלו סביב דתן ואבירם והציעם לפניו בליל הסדר לפני למעלה ממאה ועשרים שנה.

המספר זאת הוא הגאון רבי חיים געלערנטער, לימים רבה הנודע של העיר קיטוב, אשר העלה על הכתב בספרו 'שמחת החג' (על הגדה של פסח, פשעמישל תרנ"ב. 'לשון למודים' אות כה) כי ישאלו בנו את שאלות אלו:

"נשאלתי בליל פסח שנה זו, שנת תרנ"א, מבני הילד היניק וחכים כמר משה

דוב שיחיה (והוא לעת עתה בן תשעה שנים, ואקוה שעתיד להיות תלמיד חכם

חריף בעזר השם, וסימנא מלתא אחז"ל (ברכות מח א) 'בוצין בוצין מקטפיה ידוע').

ושאלני, על הא דמבואר בהגדה שמשיבים להרשע 'אילו היה שם לא היה

נגאל', הלא מצינו בדתן ואבירם שהיו רשעים ויצאו ממצרים (כמבואר

בגמרא נדרים סד ב ובפירוש רש"י שמות ב יג).

והנה לבאורה י"ל ע"פ מה שכתבו המפורשים דהרשע לא היה נגאל משום

דכל הרשעים מתו בשלשת ימי אפלה, והרי פירש רש"י, פרשת בא,

דהרשעים מתו בשלשת ימי אפילה משום שלא רצו לצאת, ואם כן יש לומר

דתן ואבירם רצו לצאת.

אמנם חזר בני שיחיה לשאול, דאם כן למה משיבים להרשע האומר 'מה העבודה הוואת לכם' דאילו היה שם לא היה נגאל, דלמא היה רשע זה רוצה לצאת ולא היה מת שם.

ובאמת יפה שאל. וחפשתי במפרשים ולא מצאתי מי שנתעורר בזה. ויותר יש לתמוה על מאמר חז"ל שהביא ה'באר מים חיים' (פרשת בשלח) דדתן ואבירם נשארו ונקרע חים בשבילם לבד".

לא אנשי בשורה אנחנו כשנספר כאן על תוחלת שנכזבה: רבי חיים געלערנטער לא זכה לרוות נחת מבנו הצעיר. שנה לאחר מכן, בהיות הילד משה דוב בן עשר שנים, חלה נואשות, וכשלוש שנים לאחר מכן, בהיותו כבן י"ג שנים, ביום מ"ז מכת תרנ"ה, נסתלק לגנוי מרומים. ^{אוצר החכמה}

ידובבו איפוא שפתותיו של השתיל הרך שנקטף בטרם עת, כשנעסוק במאמרינו זה בקושיא נאה זו בה פלפל בחכמה לפני אביו החשוב.

אבי הילד, רבי חיים געלערנטער, מעיד כי הוא תר וחפש בדברי המפרשים ולא מצא שיעמדו על שאלה זו, אולם האמת היא שהשאלה הבסיסית שבמרכזו דבריו, מדוע לא מתו דתן ואבירם במכת חושך, כבר מוזכרת בדברי רבותינו הראשונים שתירצו אותה, ותירוצים נוספים מצויים גם בדברי האחרונים.

במאמר זה נביא מבחר מתוך התירוצים שנאמרו על קושיא זו, כשמתוך חלק מהדברים יהיה ניתן לתרץ גם את השאלות הנלוות, הן אודות הקביעה אותה אומרים לרשע 'אילו היה שם לא היה נגאל', למרות שיש לו פתחון פה להשיב כי אף דתן ואבירם הרשעים יצאו ממצרים; והן אודות פשר דברי חז"ל על קריעת ים סוף המיוחדת שהייתה לדתן ואבירם.

נותרו בחיים לבקשת משה

את מסכת התירוצים נפתח בהסבר חשוב המופיע בילקוט המדרשים התימני 'מדרש החפץ' מעשה ידיו של הרז"ה - רבי זכריה הרופא שפעל לפני כשש מאות שנה: הסיבה שדתן ואבירם נותרו לפליטה היא מהיות ומשה רבינו תהה על כך שמתים אנשים כה רבים מישראל במכת חושך, ולכן הקב"ה הוכיח לו כי משפטיו אמת צדקו יחדיו, וזאת הראה לו בכך שהניח לו שנים מאלו שאף היו ראויים למות כדי שהם במעלליהם יצאו ללמד על הכלל כולו, שאכן היה ראוי לכולם שימותו. וכך כתב:

"וזהנה שני אנשים עברים נצים' זה דתן ואבירם, והם שעמדו בכל מריבה ומריבה. ולמה נשתיירו שני רשעים אלו, אלא בשעה שהוכו המצרים בחשך מתו רשעים הרבה מישראל, אמר משה לפני הקב"ה: זה הוא שבחן של בניך שאתה ממיתן תחלה. אמר לו: אני אניח לך שנים מהם".

יצוין כי פירוש זה מקביל לדרשת חז"ל דומה, המובאת בדברי רש"י (סנהדרין קא ב):

שם

"מיכה - שנתמכך בבנין - של מצרים, שנתנוהו בבנין במקום לבנה, בדמפרש באגדה, שאמר לו משה להקב"ה: אתה הרעות לעם הזה - שעבשו אתם אין להם לבנים משימין בניהם של ישראל בבנין, אמר לו הקב"ה: קוצים הם מכלין, שגלוי לפני אילו הם חיים היו רשעים [גמורים], ואם תרצה, תנסה והוציא אחד מהן, הלך והוציא את מיכה".

אם זו הסיבה להצלת דתן ואבירם במכת חושך הרי שברור שזו גם הסיבה שהם נבקע בעבורם, שכן היה צורך להראות את רשעותם ומעלליהם הרעים לאורך ימים. ולאידך גיסא, אין סיבה זו תקפה כי אם כלפי רשעים אלו, דתן ואבירם, שנבחרו לכך, אולם לשאר הרשעים בוודאי שאנו יכולים לומר להם כי אילו היו שם לא היו נגאלים. אוצר החכמה

דתן ואבירם האמינו בגאולה

רבינו הרא"ש בפירושו על התורה (פרשת בא) דן בקושיא זו. והוא כותב:

"יש לשאול, מאי שנא שמתו כל הרשעים בתוך שלשת ימי אפלה, ודתן ואבירם לא מתו שהיו רשעים גמורים. יש לומר, אף על פי שהיו רשעים לא נתייאשו מן הגאולה".

כ"ה גדול קובע כאן הרא"ש: המפתח להצלה ממגיפת ימי האפלה היה האמונה בגאולה ממצרים! כל אלו שמתו - היה זה מפני שכפרו ולא האמינו בגאולה. אולם דתן ואבירם, על אף רשעותם, עדיין האמינו ולא התייאשו מהגאולה.

וכפי הנראה צריך לומר שדתן ואבירם, הגם שמיאנו לצאת ממצרים, לא היה זה מפני שלא האמינו בגאולה אלא מפני שלא האמינו במשה רבינו כי הוא גואל ישראל, או מפני שלא האמינו שכבר הגיע זמן הגאולה מהגלות שנקבעה על ארבע מאות שנה. אולם הם עדיין החזיקו באמונתם הבסיסית בעצם הגאולה, ובשל כך זכו להנצל מהמוות; ואין זה רחוק לומר שזו גם הסיבה לכך שהם זכו לקריעת ים סוף מיוחדת עבורם.

אולם כשאנו מקהים את שינוי של הרשע שאינו מאמין אף עתה בציאת מצרים, למרות שבמבט לאחור היה עליו לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים ולהאמין באותה הגאולה, הרי שברור כי אילו היה שם לא היה נגאל אלא מת ונותר במצרים.

אם היו חשובים כמת

בספר 'מושב זקנים' לבעלי התוספות הובאה קושיא זו על דתן ואבירם בשם הר"י, בתוספת פלפלת כל שהיא:

"ודתן ואבירם - הקשה הר"י, איך היה שלא מתו דתן ואבירם בשלושת ימי אפילה, הא אמרינן (נדרים סד ב) בכל מקום שכתוב שני אנשים עברים נצים ונצבים הם דתן ואבירם, אם כן היו רשעים, ואיך לא מתו.

ואם תאמר, שהיו מצורעים ומצורע חשוב כמת, הרי אנו רואים שהיו בתוך המחנה. ואם תאמר, שנתרפאו בחר סיני כמו שאומר הכתוב 'כולך יפה רעייתי ומום אין בך', זה מדבר בשעת מתן תורה אבל אחר כך חזרו למומן.

ותירץ, שלא מתו בשלושת ימי אפילה אלא אותם שלא האמינו בהקב"ה ולא רצו לצאת והיו אומרים היאך יכול לפרנסנו בארץ לא זרועה, אבל אותם שהאמינו בהקב"ה אפילו היו רשעים לא מתו.

וקשה לי אני העבד יעקב בר יצחק, ואימא שלא היו להם בנים או היו עניים שהם דומים למת כמו שארז"ל (שם) ארבעה דומין למת מי שאין לו בנים ומי שאין לו פרנסתו.

מתוך המשא ומתן הנרחב המתנהל כאן סביב הקושיא עולה כאן חידוש גדול שלא שמענוהו עד כה: מיתת הרשעים במכת חושך לא הייתה דווקא במיתה כפשוטו; אלא גם אלו אשר עליהם נאמר שהם חשובים כמת - ניצלו מהמוות במובנו הפשוט. **וכמובן** שעניין זה צריך ביאור טובא, שכן הגידון הוא על הגאולה ממצרים, ואם מדובר ברשעים שאינם אמורים להגאל - מהיכי תיתי שישארו בחיים גם אם הם 'חשובים כמת'.

כך או כך, על הקושיא מפני מה לא מתו דתן ואבירם נידונת כאן האפשרות שמא היו חשובים כמת, כשהר"י מוכיח שבוודאי לא היו מצורעים, ואילו 'יעקב בר יצחק' דן שמא היו עניים או שמא לא היה להם בנים.

והאמת היא שיש לדון האם בכלל שייך היה להיחשב עני בשעת מכת חושך, בעוד שהאפשרות ניתנה לכל אחד להתעשר באותו הזמן ולצאת ברכוש גדול (וגם אם נאמר שדתן ואבירם לא קיימו את רצון ה', הרי שיש להסתפק טובא אם שייך להחשב עני כשאפשרות להתעשר מצויה בנקל).

גם אין לומר שדתן ואבירם היו סומים, שהרי אמרו (במדבר טז יד): "העיני האנשים הָהֵם תִּנָּקֵר". ויש להוסיף שגם אין לומר שלדתן ואבירם לא היה בנים, שהרי נאמר (במדבר טז כז): "וְדָתָן וְאַבְיִרָם יֵצְאוּ נָצְבִים פֶּתַח אֹהֲלֵיהֶם וְנִשְׁיָהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם", ובפשטות משמע שלשניהם היה בנים.

אולם יצוין שעל הפסוק (תהלים קו יז): "תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם", כותב המלבי"ם: "דתן נבלע לבדו, ואבירם היה לו עדה של בנים ובנות שהם עשרה, וזה שאמר 'ותכס על עדת אבירם'" - הרי שחילק בין דתן לאבירם, ומשמע שלדתן לא היו בנים, אם כי ייתכן שבני דתן לא היו שותפים במחלוקת זו, והוא חידוש.

ולעומת פירושו של המלבי"ם, ראה זה פלא, ביאור נהדר ומתוק מדבש על פסוק זה, מפני מה לא נאמר 'עדת' כי אם אצל אבירם ולא אצל דתן, באופן שאין להוציא ממנו שלדתן לא הייתה עדה. וכך כתב הגאון רבי גבריאל זאב מרגליות בפירושו על התורה 'תורת גבריאל' (פרשת קורח, ק ב, בהערות 'נחל גבים):

"איתא בתהלים 'תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם. הקשה לי בע"ב מופלג וירא אלוקים ורבי דובער מאלשיך שמו ז"ל, לבאר לו

הכתוב הנ"ל, מדוע פתח רק בדתן עצמו ומסיים בעדת אבירים. והוא עצמו מפרק לה תיבה ומיד כי לפי הנראה היה דתן גדול מאבירים אחיו, כי על כן הוזכר תמיד ראשון לאבירים אחיו, ולכל אחד מהם היה לו עדה בפני עצמו, וכאשר היו הולכין בשורה היה דתן הולך בראש והעדה שלו אחריו, ואחר כך אבירים ועדתו אחריו, ועל כן כאשר פתחה הארץ את פיה פגעה בדתן בראשונה, ואחריו ^{אוצר החכמה} נבלעו עדתו, ואחר כך אבירים ועדתו אחריו, לזה אמר הכתוב 'תפתח ארץ ותבלע דתן' בראשונה, והבאים אחריו, נמצא שבעת שכיסה עליהם הארץ היה על עדת אבירים שהמה היו האחרונים בנפילתם, וק"ל".

וחשוב לציין שעצם הנידון כלפי דתן ואבירים שהסיבה לכך שלא מתו היא מפני היותם חשובים כמת מקבילה עם מה שאמרו (שמות ד יט): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֶׁב מִצְרַיִם כִּי מָתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ", ודרשו (נדרים ז ב): "ועניות כמיתה, שנאמר כי מתו כל האנשים", וכתב הר"ן:

"דלא מתו ממש כדאמרינן... דכל מקום שנאמר נצים ונצבים אינם אלא דתן ואבירים, ואינהו הוו במחלוקת של קרח. אלא דמפני שהענו אמר כי מתו. דאע"ג דאמרינן התם דארבעה חשובין כמת עני וסומא ומצורע ומי שאין לו בנים ^{א"ח"י 1234567} הכא ודאי מעניות קאמר. דאין לומר שנסתמו - דהא כתיב במחלוקתו של קרח 'העיני האנשים ההם תנקר'. וליכא למימר נמי שחיו מצורעין - דהא כתיב (דברים יא ו) 'בקרב כל ישראל', וליכא למימר שנתרפאו במתן תורה, דהא אמרינן שחזרו למומן במעשה העגל. וליכא למימר דמשום שלא היה להם בנים אמר כי מתו - דא"כ היכי א"ל מפני זה שוב מצרימה, וכי מפני שלא היה להם בנים לא היו נשמעין למלכות להלשינו אל פרעה, אלא ודאי מפני שידרו מנכסיהם ולא היו דבריהם נשמעים".

וראה בפירוש הרא"ש (נדרים סד ב):

"עני ומצורע ומי שאין לו בנים. והנהו לא הוו מצורעים דאם עשירים היו היו יכולין להזיק למשה אף על גב דמצורעים היו ועוד דאם בן היו משולחין מן המחנה וסומין לא היו דכתיב 'העיני האנשים ההם תנקר' ובנים היו להם - דכתיב 'ונשיהם ובניהם', אלא על כרחך עניים היו".

ודין מינה ומינה ואוקי באתרא הדין כלפי נידון דידן האם ניתן לומר שדתן ואבירים היו נחשבים כמתים, עקב אחד מארבעה סיבות הללו.

ובחזרה אל גוף הקושיא: הר"י, מבעלי התוספות, מתריץ, שדתן ואבירים האמינו בהקב"ה, והרשעים שמתו ולא יצאו היו רק אלו שלא האמינו בהקב"ה וסברו שאין הקב"ה יכול לפרנסם בארץ לא זרועה. כשלכאורה, תירוצו של הר"י מקביל עם תירוצו של הרא"ש, שדתן ואבירים היו מאמינים בה' ובגאולה - והרשעים שמתו לא היו מאמינים.

דתן ואבירם לא ידעו מהגאולה

בשמו של הגאון רבי יעקב יוקל הורוויץ (תל"ט - תקט"ו), רב הקהילות באלחוב בראד וגלוגא, ואביו של הגאון המפורסם רבי איציקל האמבורגער מאה"ו (על תולדותיו וכתביו ראה בהרחבה: קובץ 'עץ חיים' חוברת ז עמוד יז), הובא תירוץ מעניין, שבבסיסו מצוי אף הוא ברעיון שבשונה מכל הרשעים שכנראה הצהירו בפה מלא שהם אינם מאמינים בגאולה, הרי שעל דתן ואבירם לא הייתה הוכחה שהם אינם מאמינים בגאולה.

ויסוד התירוץ נעוץ בחידוש מפתיע: בשונה מכל עם ישראל שהייתה ידועה להם התוכנית הסודית לפיה היציאה המתכוננת ממצרים אינה רק לשלשה ימים כי אם לעולם עד, הרי שמדתן ואבירם הסתירו את פרטי התוכנית והם לתומם חשבו כי היציאה היא רק לשלשה ימים בלבד! והסיבה שלא גילו לדתן ואבירם את האמת הייתה מפני שחששו כי אם הם יידעו מסוד זה - הם יגלוהו לפרעה ולמצריים.

אם כך, ניתן ללמד זכות על סירובם של דתן ואבירם לצאת ממצרים ולומר שהוא אינו נחשב כלפיהם כסירוב לגאולה, כיון שלא ידעו כי אכן זו הגאולה האמיתית והשלמה.

וכך הודפס בחייו, מפי השמועה שהגיעה להגאון רבי יוסף הלוי אישינגא, רבה של קהילת זולצבאך, עוד בהיות האחרון ילד, וכפי שהביא זאת בספרו 'עדות ביהוסף' (זולצבאך

תק"א. פרשת בא אות קסו):

"אגב זה אבאר מה ששמעתי בילדותי משם הגאון המפורסם מ"ו יוקל יצ"ו, אב"ד ור"מ דק"ק בראד יע"א. בתרגום יחונתן 'ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ' ומפרש: 'ואמר פרעה לדתן ולאבירם דאשתירו במצרים'. ומקשה, הלא רש"י מפרש מי שאינו רוצה לצאת מתו בשלשת ימי אפילה, אם בן מה משוא פנים יש בדבר שנשארו בחיים דתן ואבירם.

ואמר הגאון הנ"ל, על פי האלשיך (יא ב) 'דבר נא באזני העם וישאלו', מאי 'באזני', בוודאי לא בקול רם ידבר. אלא דישראל לא בקשו לצאת, וגם לא ישאלו, כי מה להם ליכנסם ולהטריח במשוי בשביל ג' ימים, והדין היה עמהם. לכן תספר באזניהם שלעולם יצאו ושוב לא ישובו כדי שיצאו בשמחה וישאלו. תינח לכל ישראל יוכל לומר אבל לדתן ואבירם שהם היו המלשינים שבישראל ולהם דבר יגונב וסברו שרק על שלשה ימים ילכו וישובו לכן נשארו בחיים כי למי שלא נתגלה הדבר לא נענש, ודו"ק".

בדומה לזה גם אמר לימים הגאון רבי נתן לובארט, מתלמידי ישיבת חכמי לובלין, והובאו הדברים בספרו 'שארית נתן' (אשדוד תשנ"ד. פרשת בא):

"מקשים העולם על מה דאיתא במדרש, דבשלשת ימי אפילה מתו כל הרשעים מבני ישראל שלא רצו לצאת וכיצד נותרו דתן ואבירם בחיים. גם איתא בתרגום יונתן בן עוזיאל שהם נשארו במצרים ולא יצאו עם כולם.

וַיֵּשֶׁב לִישֵׁב שְׁלֹמֹשֶׁה רַבִּינוּ ע"ה נֹאמֵר שִׁיסְפֵּר לְיִשְׂרָאֵל שִׁישְׂאֻלוּ מִמְצָרִים כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וְשִׁיּוּדִיעִים שְׁאִין בְּכּוֹנֶנְתָּם כָּלִל לְשׁוּב לְמִצְרַיִם אוֹלָם לְדֹתָן וְאִבִּירָם שֶׁהָיוּ מִלְשִׁינִים וּמוֹסְרִים לֹא גִילוּ אֲדֻרְבָּה נִשְׁמְרוּ מֵהֶם לְבָל יוֹדֵעַ לָהֶם וַיִּלְשִׁינוּ. וְלִכֵּן לֹא מָתוּ דֹתָן וְאִבִּירָם בִּימֵי אֶפְיִלָּה, לְפִי שֶׁהֵם לֹא הָיוּ בְּכָלִל הַרְשָׁעִים שִׁסִּירָבוּ לְצֹאֵת, מֵאַחֵר וְלֹא יָדְעוּ כָּלִל שִׁיּוּצָאִים לְחִירוֹת עוֹלָם. וְלִכֵּן כְּתִיב כֹּאן 'דָּבָר נָא כְּאֻזְנֵי הָעָם' מִפֶּה לְאוֹזֵן לְבָל יוֹדֵעַ לְמִי שְׁאִין צָרִיךְ לִידַע".

לֹא הָיוּ קְנוּיִים לְהִקְב"ה

בעל 'נְתִיבוֹת הַמִּשְׁפָּט' בְּחִיבוּרוֹ 'מַעֲשֵׂה נִסִּים' עַל הַגְּדָה שֶׁל פֶּסַח, אֲשֶׁר נִדְפַס לְרֵאשׁוֹנָה בְּחַיֵּי הַמַּחֲבֵר בְּזֹאֲלָקוּוֹא תִקְס"א, מְצִיב אֶת עֵיקַר הַתְּמִיּהָה בְּנִידוֹן זֶה דּוּוֹקָא כְּלָפִי הַתְּשׁוּבָה לְרִשְׁעֵי 'אִילוֹ הִיא שֵׁם לֹא הִיא נִגְאָל', וְלֹא עַל עֶצֶם הַדָּבָר שְׁאִין דֹתָן וְאִבִּירָם נֹתְרוּ בְּחַיִּים. וְהוּא מִקְשָׁה:

אוצר החכמה

"הִיאֲךָ אָמַר שֶׁ'אִילוֹ הִיא שֵׁם לֹא הִיא נִגְאָל' הִיא אֶפְיִלוּ רְשָׁעִים גְּמוּרִים יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם, דֵּהֵא דֹתָן וְאִבִּירָם יֵצְאוּ וּפְסָל מִיִּכָּה יִרְדַּ בֵּים".

וַיַּעֲזִיבֵן לוֹ שֵׁם שֶׁתִּירֶץ עַל דֶּרֶךְ הַדְּרוֹשׁ שֶׁגַם הַרְשָׁעִים יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם אֲלֵא שֶׁלֹא נִגְאָלוּ מִמִּצְרַיִם לִהְיוֹת קְנוּיִים לְהִקְב"ה.

וְאִין דְּבָרָיו מִחוּוְרִים לְדַעַת מִי הָיוּ אֵלֹו הַרְשָׁעִים שֶׁמָתוּ בַּפּוֹעֵל בְּמַכַּת חוֹשֶׁךְ וּמִי הָיוּ אֵלֹו שִׁישְׂאֻלוּ מִמִּצְרַיִם. וְכִפִּי הַנִּרְאָה לֹא בָאוּ דְבָרֵי בַעַל 'נְתִיבוֹת הַמִּשְׁפָּט' אֲלֵא כִּהְשַׁלְמָה לְתִירוּצִים הָאֲחֵרִים שֶׁנִּתְּנוּ טַעַם וְהַסְבִּירוּ אֶת הַחִילּוֹק בֵּין דֹתָן וְאִבִּירָם לְשֹׂאֵר הַרְשָׁעִים, אֲלֵא שֶׁעַל כֵּךְ הוֹסִיף וּבִיָּאֵר שֶׁגַם אֵלֹו שִׁישְׂאֻלוּ מִמִּצְרַיִם לֹא הִיא בָּהֶם בְּחִינַת גְּאוּלָּה לִהְיוֹת קְנוּיִים לְהִקְב"ה.

כְּדִי שִׁירָאוּ בְּגִדּוּלַת מֹשֶׁה רַבִּינוּ

בעל 'חֹתֶם סוֹפֵר' עֹמֵד כַּמָּה פַּעֲמִים עַל שְׂאֵלָה זוֹ, וְסָלַל בְּזֶה דְּרָכִים שׁוֹנוֹת. בְּחִידוּשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה שֶׁבְּפֶרֶשֶׁת בְּשַׁלַּח הוּא מֵתֵרֵץ שֶׁבְּכוּוֹנָה תַּחֲלִילָה הוֹתִיר הַקְּב"ה אֶת דֹתָן וְאִבִּירָם בְּחַיִּים כְּדִי שִׁירָאוּ גִדּוּלָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבִּינוּ וְגִאוּלַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל יָדוֹ. אִם כִּי בִסּוּפוֹ שֶׁל דָּבָר נִטְלוּ אֶת שְׁלֵהֶם וְנִעֲנְשׁוּ בְּמִיתָה מִשׁוֹנָה שֶׁנִּבְלָעוּ חַיִּים בְּאֲדָמָה.

וְכַךְ כְּתִיב:

"וְחִמּוּזִים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם'. יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דֹתָן וְאִבִּירָם שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים מִתְּחִלָּתָן וְעַד סוֹפָן, אִיךָ לֹא מָתוּ בִּימֵי אֶפְיִלָּה; הִיעֲלָה עַל הַדַּעַת דְּאֲרַבְעָה פַּעֲמִים שֵׁשׁ רַבּוֹא שֶׁמָתוּ הָיוּ גְרוּעִים מִדֹתָן וְאִבִּירָם חֲלִילָה, וְעֲלִיהֶם נֹאמֵר 'וַיֹּאמֶן הָעָם', אֲתַמַּחֶה.

מִיָּהֵן נ"ל דְּמֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמַיִם הוֹמִין הַרְשָׁעִים הָאֵלֹו לְפָנֵי מֹשֶׁה רַבִּינוּ ע"ה בְּתַחֲלִילַת גִּידּוּלוֹ וְאָמַר לָהֶם 'רִשְׁעֵי לָמָּה תִּבְּהוּ רַעַךְ' וְהִלְשִׁינוּהוּ וְנִתְגַּרְשׁ וּבְרַח מִבֵּית פֶּרַעַה וְנִתְלַשׁ מִמִּצְרַיִם כְּמוֹ שֵׁשׁ שָׁנָה וְאִזּוּ נִתְגַּדַּל וְנִתְקַדַּשׁ וְנִתְחַכֵּם עַד

שהיה ראוי להיות גואל צדק לישראל, בדרך שהקב"ה מזמין נחש לחולל אילות (כב"ב סוף פ"ק) בן הזמין נחשים האלו, ואע"ג שלרשעות כיוונו מכל מקום לא רצה להמיתם עד שיראו גאולת ישראל על ידי משה רבינו ע"ה והמתין להם עד שלבסוף נטלו את שלהם ונבלעו במדבר".

¹²³⁴⁵⁶⁷אה"ת

ואף תירוץ זה מעלה יפה את הקושיא מדוע נבקע עבורם הים, ומהיכי תיתי אין הרשעים יכולים להשיב שאף הם היו כרתן ואבירם, שכן דווקא דתן ואבירם היו צריכים לראות את גדולת משה רבינו.

ימות זכאי

בהמשך דבריו ממשיך החתם סופר ומחדש, שאף כל אותם הרשעים שמתו לא היה זה מפני שכבר היו מחויבים מיתה, אלא מפני שנתקיים בהם 'ימות זכאי' ואל ימות חייב, כיון שכלפי שמיא היה גלוי שהמה לא יוכלו לעמוד בנסיונות ובשעת הגאולה ימאנו לצאת.

ושמא כוונתו בזה לתרץ קושייתו באופן נוסף, שאם כל אותם שמתו לא היה זה אלא בבחינת ימות זכאי, הרי שדתן ואבירם הרשעים לא היו זכאים שתתברר להם מיתה יפה כזאת, והלעיטוהו לרשע וימות בחטאו, ולכן המתו להם משמים עד שתתמלא סאתם ויטלו עונשם משלם.

כדי שבהם יתקיים גם הבליעה באדמה

בכיוון נוסף כותב החתם סופר בפרשת פינחס: דתן ואבירם נותרו בחיים - בכדי שיתקיים בהם גם זה של הבליעה באדמה! וכך כתב (שנת תקצ"ג):

"הוא דתן ואבירם וגו' ויהיו לנש'. פירוש, כי דרשו חז"ל (מגילה יא א) 'הוא דתן ואבירם ברשעים מתחילתן ועד סופן' כי הם שני אנשים נצים במצרים, הם שאמרו למשה 'רא ה' עליכם וישפוט'. וקשה, אם כן מאי טעמא לא מתו במצרים בשלשת ימי אפילה שמתו כל אותן שהיו מקטני אמנה ומה טעם לא מתו דתן ואבירם עמהם. לזה אמר 'ויהיו לנש' שנשארו להיות הנש של בליעת הארץ על ידם, שהרי פה הארץ כבר נברא בין השמשות, וקרח לא נבלע חיים אלא אחר שכבר נשרף עם ר"ן איש, אך דתן ואבירם הם שנבלעו חיים עם בתיהם וכל אשר להם ויהיו הם לנש עמים".

נמנו על הפסח

הגאון מהרא"ל צינץ בפירושו על הגדש"פ 'ברכת השיר', אשר נדפס לראשונה בחיי המחבר בשנת תקפ"ט בווארשא, עסק אף הוא בנידון זה של הצלת דתן ואבירם (ואף הוסיף בזה דברים בהשמטות המודפסות בסוף הספר, וכאן הצבנום על מכונם) ותורף תירוצו הוא:

הרשעים שמתו במכת חושך הם דווקא אלו שלא נמנו על הפסח, ואילו דתן ואבירם שנמנו על הפסח - היו זכאים להגאל, כך שרק בזכות הקרבן ניצלו ממגיפה זו (ושמא זכות קרבן הפסח גם הוסיף ועמד להם שהם נבקע עבורם).

אה"ח 1234567:

וא"ל דבריו:

"אילו היה שם לא היה נגאל. אף שהיו כמה רשעים שיצאו ממצרים, דתן ואבירם [בתרגום יונתן משמע שנשארו במצרים, שפירש 'ויימר פרעה לדתן ואבירם דמשתירון במצרים'] ופסל מיכה ירד עמם בים (סנהדרין קג ב), מכל מקום זה ראיה למה שפרשתי שהרשע חולק על העבודה ולא עשה כחוקת הפסח כלל. אבל הרשעים אז, מכל מקום עשו הפסח בזמן צאת ישראל ממצרים.

ומזה גם לפי דברי המדרש (שמו"ר יט ה) שלא קיבלו עליהם לימול עד שהופיע הקב"ה בפסח שעשה משה רבינו ע"ה מגן עדן, שהיה נפשם קוהה לאכול ואמרו בבקשה ממך האכילנו מפסח, והשיב להם, כך אמרה תורה 'כל ערל לא יאכל' ומלו כולם. הרי שכולם עשו הפסח אז, ואם כן שפיר אמרו 'אילו היה שם' ולא היה נמנה על הפסח 'לא היה נגאל', כי אותן שנמנו היה להם תיקון במילה אבל אותן שלא נמנו לא היה תיקון במילה.

אוצר החכמה

אבל הרשע שלא היה נמנה על הפסח, אחר שלא היה לו לתקן במילה, אם כן היה עי"ף מן הריח והיה מת מחמת עייפות, כדאיתא בכתובות (מא א) 'הכל משהין חוץ מריחא', ופירש רש"י: קיהיון שינים. אם כן אילו היה שם היה מת מחמת עייפות. אבל דתן ואבירם מסתמא היו נמנין על הפסח כי מה מו"ק להם ההמנאה לאכול צלי אש, אם כן הרשעים שיצאו משם מסתמא נמנו על הפסח, דאם לא כן לא היה נפשם סובלת ולא עצרו כח לסבול עייפות הריח".

ויש לציין כי לתירוצו זה, שהרשעים שיצאו ממצרים הם אלו שנמנו על קרבן הפסח, גם כיוון גם רבי חיים גלרנמר בתירוצו על קושיית בנו היניק וחכים, וכפי שהאריך בזה טובא בהמשך דבריו המובאים לעיל, ומספרו תקחננו.

אין הקב"ה מקפח שכר היותם משוטרי בני ישראל

תירוצו מפתיע ומטלטל במשמעותו הרעיונית אמר מהרי"ל דיסקין: לדתן ואבירם עמדה זכות מיוחדת להצילם! דתן ואבירם היו משוטרי בני ישראל, והם הטו שכמם לסבול נגישות המצריים, ואין הקב"ה מקפח שכרם ובשל כך הם נותרו בחיים.

וא"ל דבריו:

"ואמר פרעה לבני ישראל נכבים הם בארץ וגו'. תרגום יונתן 'ויאמר פרעה לדתן ואבירם דאישתיירו בארעא דמצרים' וגו'. נראה דכוונתו לפרש

לבני ישראל, דלא כהמפרשים 'על בני ישראל', אלא כפשוטו 'לבני ישראל' - אל בני ישראל, והיינו דתן ואבירים ואישתיירו בארעא דמצרים, שלא רצו לצאת יחד עם משה, שהיו שונאים לו ומבקשים את נפשו כמבואר בדרשת חז"ל.

והנה לכאורה יקשה, כיון שלא רצו לצאת יחד עם בני ישראל, למה לא מתו בשלושת ימי אפלה כשאר רשעי ישראל שלא רצו לצאת ומתו בימי החשך למצרים...

ונראה ליישב ע"פ דברי המד"ר (פרשת שמות) דמשמע משם שדתן ואבירים היו בין השומרים שמסרו עצמן על ישראל וסבלו מכות כדי להקל העבודה מעל בני ישראל, וכדאיתא שם בדברי ר' יוחנן על מה שאמרו 'למה הבאשתם את ריחגו' כי מן המכות שהכו אותן המצרים היה ריחן מבאיש, והשומרים האחרים שמסרו עצמם על ישראל וסבלו מכות עליהם וכמ"ש 'ויוכו שומרי בני ישראל' אלה זכו שיהיה רוח הקדש שורה עליהן כמובא שם במדרש רבה, ודתן ואבירים שלא זכו למעלות רוח הקודש מפני שהיו מחרפין ומגדפין בהצותם על ה' ועל משה, בכל זאת הזכות הזו על מה שהיו מוסרים נפשם וסבלו יסורי הגוף כדי להקל העבודה מבני ישראל היה תולה להם שלא ימותו בשלושת ימי האפלה כי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה על הטוב שעשה, מי גר אתך עליך יפול (ישעיה נד), ולא יכולין להשוות אותן להפושעים שבישראל שנוכרו שם, שהיה להם פטרונין מן המצרים והיה להם במצרים עושר וגדולה ולא רצו לצאת ממצרים אלה מתו בשלושת ימי אפלה כי אלה לא השתתפו בצערן של ישראל ולא לקחו חלק בהעבודה הקשה, אבל דתן ואבירים שלא רצו לצאת יחד עם משה וישראל כמ"ש ואישתיירו בארעא דמצרים לפי שעה זכות המצוה תלה להם לעבור את הים".

א"ה"ח 1234567

ממשיך המהרי"ל דיסקין ואומר, כי אכן בשעת קריעת ים סוף שבו דתן ואבירים לפי שעה בתשובה שלימה:

"ואפשר לומר שהאמירה של פרעה לדתן ואבירים היה רק לתכלית שיעשו רצונו שילכו לפניו למחנה ישראל להסית אותן שישובו למצרים. ונראה שכן עשו וכמו שכתוב 'ויאמרו אל משה מה זאת עשית לנו' וזאת היה ע"י הסתה של דתן ואבירים וכדאיתא בשמות רבה על הפסוק 'והנה שני אנשים עברים נצים' שהן הם דתן ואבירים שהמרו על הים כים סוף, וכן איתא שם במדרש תנחומא ע"ש. והן הם שאמרו (במדבר יד) 'נתנה ראש ונשובה מצרים' כדאיתא שם במד"ר וכו', אבל רדיפת פרעה לישראל עשה רועם גדול עליהם, שחזרו כולם בתשובה, וכמבואר בדרשות חז"ל 'ופרעה הקריב' - רדיפתו הקריב את לבבות בני ישראל לאביהם שבשמים וחזרו כולם בתשובה,

וגם דתן ואבירם היו בכלל השבים בתשובה שלמה לפי שעה. וזכו לעבור את הים יחד עם כל ישראל וגם זכו לגילוי שכינה, כמ"ש ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל".

^{לפי חזקוני}

אגב, כהמשך לדברי המהרי"ל דיסקין שדתן ואבירם חזרו בתשובה ולכן זכו לקריעת ים סוף עבורם, יש לציין לדבריו הנפלאים מאוד של כ"ק מרן אדמו"ר השפת אמת מגור (פסח תרס"ד):

אוצר החכמה

"איתא 'לגזור ים סוף לגזרים' שנגזר לי"ב גזירים, לכל שבט דרך אחר. ומאי נ"מ בזה. רק לחודיע שכל שבט כדאי לגזור הים בשבילו. ולא זו בלבד רק כל איש ישראל ראוי לקרוע הים בשבילו. לכן כתיב 'פוררת בעוז ים', משמע לפירורין. לכל איש ישראל היה חלק בקריעת ים סוף".

כך שאם הם אכן היו ככל בני ישראל מוצדקת איפוא קריעת הים במיוחד עבורם.

'הן ברשען מתחילתן ועד סופן'

הצגת הצד החיובי של דתן ואבירם, כמי שעשו חסד עם בני ישראל וכמי שחזרו בתשובה בשעת קריעת ים סוף, מעוררת תהיה מסויימת שכן חז"ל תופסים את דתן ואבירם כרשעים גמורים ומוחלטים.

הנה כך אמרו במסכת מגילה (יא א): **"הוא דתן ואבירם"** (במדבר כו) **הן ברשען מתחילתן ועד סופן**, ועוד אמרו במסכת סנהדרין (קט ב): **"דתן - שעבר על דת אל, אבירם - שאיבר עצמו מעשות תשובה"**.

וראה את דבריו הנחרצים של רבינו האור החיים הקדוש (במדבר טז טו):

"ואין זה אלא לצד היותם חלק רע גמור ומבע הרע לשנוא הטוב שנאה עזה טבעית בלא סיבה, מעתה כל כיוצא בזה מצוה לעקרו ולהפקיע זכותו לבל יפן ה' למנחתם כי באבוד רשעים רנה, וסובר אני כי האנשים הרשעים האלה אינם בכלל עדת קרח שנאמר עליהם (סנהדרין קח א) 'מוריד שאול ויעל' שאלו אבדה תקותם שכולן ענף הקליפה, כן יאבדו כל אויבי ה'".

והשווה גם לדבריו של הרה"ק מאפמא בספרו 'אוהב ישראל' (פרשת קרח):

"דהנה משה רבינו ע"ה רבן של כל הנביאים היה דורש טוב לעמו וחפץ בטובתם ולזאת היה מחזר על כל הצדדים בכל האפשרי לבקש איזה עילה ועצה טובה כדי להחזיר לדתן ואבירם למוטב ולתקן את נשמותיהם. וראה והבין שהם רשעים גמורים גדולים ועצומים ואין שום עצה ותבונה להחזירם למוטב, לזה התחכם רבן של כל הנביאים לבוא למקור מחצב נשמותיהם אולי

משם יוכל להעלותם ולתקנם... והם היו רשעים בתכלית הרשעות, וכשהבינו זאת אמרו 'לא נעלה' - אין רצונינו להיות לנו עלייה, והבן".

אולם יש לדעת כי אין הדברים פשוטים כלל ועיקר, וראה מה שכתב רבינו אברהם אבן עזרא (במדבר טז טו): "ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה".

ולך נא ראה מה שהביא הרה"ק מקאזניץ בספרו 'עבודת ישראל' (פרשת שמות):

"והנה האר"י ז"ל כתב כי דתן ואבירם היו בקליפה דוגמת משה ואהרן בקדושה עיין שם. ואפשר שזה דכתיב בפרשה זו 'נצבים לקראתם' פירוש לעומתם ממש. וזה ידוע כי משה ואהרן בקדושה שקולים היו כדכתיב 'הוא משה ואהרן' - הוא אהרן ומשה, וממילא שדתן ואבירם היו שקולים ברשעתם לעומתם".

ועוד ראה מה שכתב המהר"ל בספרו 'גבורות ה' (פרק ט):

"ויצא ביום השני והנה שני עברים נצים, זה דתן ואבירם, הם שאמרו דבר זה, הם שהותירו מן המן, הם שאמרו נתנה ראש. דקדקו רז"ל במדרש הזה, כי איך היה על ידי שני עברים דבר גדול כזה להיות מוסרים למלכות את משה רבינו ע"ה הגואל, ואי אפשר שלא היו עושים אלו הרשעים דבר זה בלבד, כי אם לא כן היה דבר זה מעשה מקרה, שמעשה שלא נעשה רק פעם אחת מקרה הוא, שאמר הכתוב (איוב לג) 'הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר', כלומר דבר שהוא בפעם אחת הוא במקרה ואין בחינה בדבר שהוא במקרה, ואי אפשר לומר שהיה דבר זה במקרה, שהרי מדבר זה בא הגאולה שעל ידי זה ברח למדין ונשא בת יתרו ונגלה לו השכינה, ואיך תהיה הגאולה במקרה שאין דבר יותר חשוב כמו גאולת ישראל ואיך תהיה על ידי דבר במקרה זה לא יתכן. ולפיכך אמרו כי אלו שני אנשים העברים הם דתן ואבירם, שהיו מעולם רצועת מרדות למשה וישראל ונתחזקו פעמים הרבה בזה, ולכך לא בא הדבר הזה על ידי מקרה רק על ידי מי שהוא מוכן לזה בעצם הם דתן ואבירם ועל ידם ראוי לגלגל דבר זה. וכאשר תבין דברי חכמים תדע כי דתן ואבירם הם מתנגדים תמיד למשה ולאהרן, כי כאשר זכו ישראל לשני אנשים נבדלים מכלל ישראל במעלה והם משה ואהרן, גם זה לעומת זה כי הרע הוא לעומת הטוב תמיד, לכך היה מישראל ב' אנשים רשעים נבדלים לרע מתנגדים תמיד אל משה ואל תורתו, ולפיכך היו תמיד אלו השנים מתנגדים להם בעצמם, ובמדרש תהלים (קו) בקשו ישראל במדבר למנות דתן במקומו של משה ואבירם במקומו של אהרן שנאמר נתנה ראש ונשובה מצרימה ומה גרם לעכבם תפתח

ארץ ותבלע דתן ותבם על עדת אבירם ע"כ. הרי שאלו שניהם הם מתנגדים למשה רבינו ע"ה, כמו שהיו שני שלמי היצירה שלא היו כמותם, כך נמצא שנים כנגדם הרע לעמת הטוב, וכאשר רצה הקב"ה שיהיה משה בורח היה בורח על ידי מתנגדים אלו".

^[אוצר החכמה]

ויתכן מאוד שעניין זה עצמו, שדתן ואבירם היו כוח הקליפה המגדרת למשה רבינו, מיישב את עצם הקושיא אודותיה אנו דנים במאמרנו זה, שמהיות וזה לעומת זה עשה אלהים - לפיכך היה מוכרח שדתן ואבירם יוותרו בחיים ויהיו הצד המתנגד על קדושתו של משה רבינו.

דתן ואבירם תוקנו על ידי פרי אליהו

גם על מה שכתב רבינו האור החיים הקדוש כי אברה תקוותם של דתן ואבירם יש לציין כי רבותינו אדירי תורת הקבלה כתבו שדתן ואבירם הגיעו לתיקונם, כשנתגלגלו בתוך הפרים שהקריב אליהו, והדברים עתיקים.

הנה כך כתב הרמ"ק רבי אברהם אזולאי בספרו 'חסד לאברהם' (מעין ה נהר כה):

"עוד מצאתי כתוב בין דברי האלהי כמוהר"ר חיים ויטא"ל ולא ידעתי אם הוא ממחרי"א זל"ה, וז"ל... וענין הפרים של אליהו היו דתן ואבירם שנתחלל שם שמים על ידם כנודע, ונתקנו פה, ואבירם היה הפר שבא לחלק נביאי הבעל, לפי שהיה יותר אביר לב בענין המחלוקת".

ואכן הדברים מפורשים בספר הליקוטאים (פרשת קרח):

"דע לך, כי דתן ואבירם נתגלגלו בשני פרים שהקריבם אליהו ז"ל. ודע, כי דתן יותר היה ממותק מאבירם, ולכן עלה הפר בגורל השי"ת, אמנם אבירם שהיה יותר רשע, לא עלה לשם, ועלה בגורל של הבעל, ולכן לא רצה להתקרב, עד שלחש אליהו ז"ל באודניה ואמר לו, כשם שמתקדש שם שמים ע"י חבירך בן יתקדש על ידך, ושמע ממנו, ונתנו לנביאי הבעל, ונשרפו שניהם כמו שנשרפו בימי משה ע"ה. ואלמלא בן, האיך תתק"ן אנשים, לא היו יכולים לזוז רגלו מן הארץ, זה מצאתי כתוב משם הרב זל"ה".

ואילו החתם סופר בדרשתו ליום ז"ך אלול תקפ"ח (ח"ב עמ' שסב) הגיד שעצם מיתתם באופן נפלא שכזה היה תיקון לנשמתם הדרויה:

"דרשעי ישראל אפילו המוחלמים ועונשם שמור בגיהנום, מכל מקום זוכים שהקב"ה עושה ניסים על ידי מיתתם להפליא כדי שישמעו אנשים ויקחו מוסר כדי שעל ידי זה יהיה תיקון לנשמתם, כמו קרח ודתן... מה שנענשו

בעולם הזה על דרך פלא ומופת הוא להזהיר את ישראל ליקח מוסר שיהיה בזה תיקון קצת לנשמתם... וזה עושה הקב"ה לרשעי ישראל לבל ידח ממנו נדח לגמרי, כי אע"פ שרשעים הם מכל מקום ממעי קדוש בית ישראל יצאו ובית צדיקים יעמוד לעולם".

דתן ואבירם ניצלו מחמת הכרותם בבית פרעה

וחשבת להעלות כיוון חשיבה נוסף על כך שדתן ואבירם לא מתו במכת חושך כיתר הרשעים שמתו בימים אלו בהמוניהם: הרי הסיבה שנקבעו ימים אלו של החושך למותם של הרשעים היה 'כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הן לוקין כמונו'. משמים לא רצו לפתוח פה למצריים שיהיה ביכולתם לומר 'בשם שעבר עלינו כך עבר עליהן', ולכן לא מתו הרשעים כי אם בימים אלו בהם היו מצויים המצריים בחושך גמור ומוחלט ולא ידעו מהנעשה אצל ישראל.

צא ולמד מכך שכל מי שהמצריים היו אמורים לדעת ממותו לאחר מכת חושך - אכן לא מת במכת חושך, כדי שאכן לא יוכלו המצריים לקנטר על מותו. וכמדומה שסיבה זו היא שהצילה את דתן ואבירם ^{אוצר החכמה} ממוות, שכן אם כל בני ישראל לא היו ידועים בחצר המלכות של פרעה, הרי שדתן ואבירם, הדילטורין והמלשינים, בהיותם מלחכי פינכה ואוכלי קורצא קבועים היו דמויות מוכרות בארמון פרעה. ואילו אף דתן ואבירם היו מתים - היה פרעה יודע מכך ואומר שאף הם לוקים כמונו, וכדי שלא לפתוח פה לרשע זה נותרו דתן ואבירם בחיים.

דתן ואבירם לא יכלו לזוז ממקומם במכת חושך

אולם זאת יש לידע כי הגם שדתן ואבירם לא מתו בימי מכת החושך אולם עדיין הם נעגשו במכה זו כמו המצריים ולא היו יכולים לזוז ממקומם.

וכך כותב הגאון רבי יוסף חיים מבגדאד בספר דרושיו על התורה 'עוד יוסף חי' (פרשת בא, עמ' קמה):

"ואפשר דבימי החושך העב שחיו המצריים אסורים ואין יכולים לזוז ממקומן גם דתן ואבירם היו אסורים במקומן ולא קמו. שאם היו יכולים לקום היו נכנסין לבתי מצרים ובוזזין כסף וזהב, כי לא היו נשמעין לדברי משה רבינו ע"ה שציוה לישראל שלא יקחו כלום משל מצרים כי אם יכנסו לראות דוקא"

ובדרך אגב נציין לחידוש מעניין אותו הביא הגאון רבי חיד"א בספרו 'מדבר קדמות' (מצר' ח אות ג) בשם הוזהר הקדוש: לעתיד לבוא, קודם הגאולה השלמה, יהיה חמש עשרה ימי חושך כחושך מצרים ובהם ימותו הרשעים.

